

רוסיה נאבקת על סדר עולמי חדש, היכן ממוקמים ישראל והעולם המוסלמי?

ארקדי מילמן

המכון למחקרי ביטחון לאומי – אוניברסיטת תל אביב

בת חן דרויאן-פלדמן

אוניברסיטת תל אביב והמכון למחקרי ביטחון לאומי

התפרקותה של ברית המועצות הובילה להתפרקות המערכת העולמית הדו־קוטבית שנוצרה לאחר מלחמת העולם השנייה, וכתוצאה מכך איבדה רוסיה את מעמד מעצמת־העל שהיה לברית המועצות. לכן אימץ הממשל הרוסי באמצע שנות ה־90 תפיסה שלפיה הסדר העולמי משתנה ועובר ממערכת חד־קוטבית בהובלת ארצות הברית למערכת רב־קוטבית המאופיינת במספר מוקדי כוח. על פי תפיסה זו יש לרוסיה מעמד דומה לזה של מעצמת־על, לצד ארצות הברית, סין ומדינות נוספות. לאורך כל שנות שלטונו של פוטין התבסס רעיון המעבר לעולם הרב־קוטבי עד שהתפתח לעיקרון המנחה את התפיסה הרוסית לגבי המערכת העולמית, כפי שהדבר בא לידי ביטוי במסמכי תפיסת מדיניות החוץ של הפדרציה הרוסית. העיסוק בסדר עולמי רב־קוטבי גבר ביתר שאת עם הפלישה הרוסית לאוקראינה (2022). אף על פי כן, בחינה מעמיקה של השיח הרוסי הרשמי מעלה שהתפיסה של הסדר העולמי הרב־קוטבי מעורפלת, חלקית, אינה עקבית ויש בה לקונות וסתירות פנימיות. על אף קשיים אלו ניתן לזהות קווים כלליים של תפיסה זו שמנחה את מדיניות החוץ הרוסית גם כלפי ישראל ואת המרכזיות שמייחסים ברוסיה למקום של העולם הערבי והעולם המוסלמי במאבק נגד המערב, כדי לכוון את הסדר העולמי הרב־קוטבי. משום חשיבותה של התפיסה בשיח הרוסי הרשמי יש משמעות רבה בהצגתה למרות חוסר הקוהרנטיות שבה, וזאת כדי לנתח באופן מעמיק את עמדתה של מוסקבה כלפי ישראל, להבין את עמידתה לצד אויבותיה של ישראל לאחר מתקפת ה־7 באוקטובר ולהתוות את המדיניות הישראלית העתידית כלפי רוסיה.

מילות מפתח: רוסיה, ישראל, סדר עולמי חדש, ארצות הברית, סין, העולם המוסלמי, אוקראינה

מבוא – תפיסת הסדר העולמי הרב־קוטבי במדיניות החוץ הרוסית

בעקבות התפרקותה של ברית המועצות וקריסתו של הסדר העולמי הדו־קוטבי בהובלת ארצות הברית וברית המועצות, הצמרת הרוסית מצאה את עצמה בעולם חד־קוטבי בהובלת ארצות הברית. לקראת אמצע שנות ה־90 הושם ברוסיה דגש על המעבר מסדר עולמי חד־קוטבי לסדר עולמי רב־קוטבי. גישה זו סייעה להציג את הידרדרות מעמדה של רוסיה במערכת העולמית כחלק ממגמה גלובלית רחבה של שינוי הסדר העולמי, ולא כתוצאה מחולשתה הפנימית. אנדריי קוזירב, שהיה שר החוץ הראשון של הפדרציה הרוסית (1990–1996),¹ **השתמש** פעמים אחדות במונח 'עולם רב־קוטבי' וטען שהסדר העולמי העתידי לא יהיה דו־קוטבי ולא בהובלת

ארצות הברית. עם זאת הוא דגל בהתקרבות למערב, והמעבר לעולם רב־קוטבי בתקופתו לא היה חלק מסדר היום שקידמה הצמרת הרוסית. יבגני פרימקוב, שהיה בעל השקפה שמרנית ולא השתחרר לחלוטין מהתפיסות הסובייטיות, החליף בינואר 1996 את קוזירב בתפקיד שר החוץ, לאחר שכיהן כראש סוכנות ביון החוץ הרוסית. פרימקוב **פרס** את משנתו ב־1996 וטען, בניגוד לקודמו בתפקיד, כי אחת המגמות העיקריות של המערכת הבינלאומית היא מעבר לעולם רב־קוטבי, וכי לרוסיה תפקיד מכריע בסדר עולמי זה.² הוא שאף לקדם את יחסיה של רוסיה עם מדינות שאינן מערביות על חשבון טיפוח קשריה עם המערב, ופעל לחיזוק השליטה של רוסיה על מדינות ברית המועצות לשעבר. בשנת 1997 פרימקוב אף הצליח להביא **לחתימה** על הצהרה

העצמית של רוסיה לגבי מעמדה במערכת הבינלאומית, וכיצד עם בניית עוצמתה הצבאית והכלכלית מחדש השתנתה התפיסה העצמית שלה ממדינה ששואפת לשקם את עצמה למי ששואפת להשפיע על המערכת העולמית. בעוד במסמך הראשון ב-1993 לא הוזכר כלל המונח רב־קוטביות והדגש היה על הצורך של רוסיה להיות חברה מן המניין בקהילה הבינלאומית, המסמכים הבאים של תפיסת מדיניות החוץ הרוסית דנו בצורה ברורה בצורך לבנות סדר עולמי־רב־קוטבי ובתפקיד המכריע של רוסיה בו.

לקונות וחוסר קוהרנטיות בתפיסה הרוסית של המעבר לעולם רב־קוטבי

אף על פי שתפיסת הסדר העולמי הרב־קוטבי משמשת כאחד הנדבכים העיקריים של מדיניות החוץ הרוסית כבר שלושה עשורים כמעט, וצמרת השלטון **טוענת** כי תהליך המעבר אליו נמצא בעיצומו, המבנה של הסדר העולמי הרב־קוטבי מעורפל ואין הגדרה ברורה שלו. רב הנסתר על הגלוי, ושאלות בסיסיות בנוגע למבנה העתידי, וביניהן החלוקה לקטבים שירכיבו את הסדר החדש, הרכב המדינות של כל קוטב, אילו מדינות יובילו את הקטבים ועוד, נותרות כרגע ללא מענה. בשלב זה העמימות משרתת את האינטרס הרוסי, שכן חלוקה זו או אחרת לקטבים יכולה להעלות אי־הסכמות בקרב השחקנים השונים במערכת הבינלאומית, וכל עוד הפרטים עמומים סביר להניח שיהיו פחות התנגדויות לסדר העולמי החדש במתכונת הרוסית. עם זאת, ההתבטאויות בנושא של פוטין ובכירים נוספים מספקות הצצה לארכיטקטורה של הסדר הרב־קוטבי כפי שהיא מאופיינת בשיח הרוסי.

הקטבים המוזכרים בשיח הרוסי

הקוטב האירואסייתי בהובלת רוסיה – קוטב עיקרי בסדר העולמי החדש הוא זה המאחד את כל המרחב האירואסייתי בהובלתה של רוסיה. למרות חשיבותו המובנת מאליה עבור רוסיה, אין כמעט אזכורים מפורטים לקוטב זה. לעיתים מכנים אותו הקוטב הרוסי ולעיתים הקוטב האירואסייתי, ואין פירוט של המדינות שירכיבו אותו. סביר להניח שהשאיפה הרוסית היא להוביל את מדינות ברית המועצות לשעבר, וקוטב זה יכלול לפחות את בלארוס, קזחסטן, ארמניה, טג'יקיסטן וקירגיזסטן, שהן ורוסיה חברות בארגון האמנה לביטחון משותף, וכולן מלבד טג'יקיסטן חברות גם בארגון האיחוד הכלכלי האירואסייתי. אין התייחסות להשתייכותן של שאר הרפובליקות של ברית המועצות לשעבר לקוטב זה או אחר. חשוב לציין שאין גם אזכורים מפורשים

משותפת סינית־רוסית בנושא עולם רב־קוטבי ויצירתו של סדר עולמי חדש. ב־1998, לאחר שמונה לתפקיד ראש הממשלה, הוא **הציע** להקים מנגנון שיתוף פעולה תלת־צדדי בין רוסיה, סין והודו כצעד מעשי למיסוד הרב־קוטביות הגלובלית, אך יוזמה זו לא קרמה עור וגידים. גישה זו **הופיעה** באותה השנה גם במסמך תפיסת הביטחון הלאומי של רוסיה, והמערכת העולמית אופיינה בו כנעה לעבר היווצרותו של סדר עולמי רב־קוטבי. עם כניסתו של פוטין לתפקיד נשיא רוסיה בשנת 2000 הפכה השאיפה לייצר סדר עולמי רב־קוטבי לאחד הנדבכים העיקריים בתפיסת מדיניות החוץ של רוסיה.

בנאומו התייחס פוטין לארצות הברית כאל מדינה עוינת ותיאר אותה כמובילת סדר עולמי חד־קוטבי המייצר סכסוכים ומלחמות ומעצים את מרוץ החימוש הגרעיני.

תמורות במערכת היחסים בין רוסיה למערב **הביאו לשינויים** גם בתפיסת המעבר לעולם רב־קוטבי. המתח ביחסים בין רוסיה וארצות הברית גבר בהדרגה בשנות ה־2000 בעקבות אירועים משמעותיים שהעיבו על היחסים, כגון פרישת ארצות הברית בשנת 2002 מאמנת ABM להגבלת החזקת טילים בליסטיים, הפלישה האמריקאית לעיראק ב־2003, חשדות רוסיים בדבר מעורבות ארצות הברית במהפכות הצבעוניות בגיאורגיה ב־2003 ובאוקראינה ב־2004 והתרחבות נאט"ו. בהשפעת אירועים אלו החל להתגבש בשנים 2005–2006 שינוי ביחסה של רוסיה כלפי ארצות הברית והיא נחשבה למדינה שאינה ידידותית. עדות חד־משמעית להחרפת גישה זו ולהתייחסותה לארצות הברית כאל קוטב עוין במלוא מובן המילה היא **נאום** המפורסם של פוטין בוועידת מינכן למדיניות ביטחון בפברואר 2007. בנאום זה התייחס פוטין לארצות הברית כאל מדינה עוינת ותיאר אותה כמובילת סדר עולמי חד־קוטבי המייצר סכסוכים ומלחמות ומעצים את מרוץ החימוש הגרעיני. מלחמת רוסיה–גיאורגיה ב־2008, הפלישה הרוסית לחצי האי קרים בשנת 2014 והכניסה של רוסיה לסוריה ב־2015 הגבירו את המתח והביאו להידרדרות ביחסיה של רוסיה עם מדינות המערב. בעקבות זאת החרפה הרטוריקה הרוסית כלפי ארצות הברית והמערב, שהתבטאה בדגש בולט על הרצון לבנות סדר עולמי רב־קוטבי שבו יהיה לרוסיה תפקיד מכריע. **בחינה** של ההתייחסות לרעיון של סדר עולמי רב־קוטבי בחמשת מסמכי תפיסת מדיניות החוץ³ מאז שנת 2000 משקפת את השינוי שחל גם בתפיסה

היא תשחרר את עצמה מהמורשת של קולוניאליזם ונאו־קולוניאליזם.

קטבים נוספים – חוסר הבהירות בקרב הבכירים הרוסים בנוגע לארכיטקטורה של הסדר העולמי הרב־קוטבי מוצא את ביטוי בראיון של לברוב בסוף דצמבר 2023, שטען כי "זוהי רב־קוטביות, כאשר לא רק מדינות הופכות לקטבים (ברזיל, הודו, סין ורוסיה תמיד יהיו קטבים עצמאיים) אלא גם התאגדויות של מדינות שאינן כה גדולות, אלא גם בינוניות וקטנות". באותו ראיון התייחס לברוב לא רק למדינות אלא טען שגם ארגוני שיתוף פעולה של מדינות כמו האיחוד הכלכלי האירואסייתי, ארגון שנגחאי לשיתוף פעולה, האיחוד האפריקאי, איגוד מדינות דרום־מזרח אסיה וארגונים נוספים יהפכו לקטבים. לכן כלל לא ברור מה יהיה המבנה של הסדר העולמי החדש ואיך הוא יורכב ממדינות ומארגונים במקביל. נוסף על כך, חשוב להדגיש שמצד אחד האיגוד האפריקאי כולל את מדינות ערב בצפון אפריקה, אך מצד שני מדינות אלה אמורות להיות חלק מהקוטב הערבי או הקוטב המוסלמי, כך שגם במקרה זה יש חוסר בהירות לגבי המבנה העתידי. ואולם החשיבות של ארגונים שונים ובפרט BRICS אכן זוכה לאזכור בשיח. לדוגמה, פוטין טען שתהליך הרחבת BRICS בשנת 2024 (הצטרפותן של איראן, ערב הסעודית, מצרים, איחוד האמירויות הערביות ואתיופיה) מהווה ביטוי לתהליך היווצרותו של עולם רב־קוטבי. מדינות הארגון מנהלות יחסים מורכבים עם ארצות הברית, וחלקן אף עוינות אותה. רוסיה רואה בפלטפורמה זו פוטנציאל לטיפול קשרים עם מדינות שיהיו קטבים ידידותיים נגד הקוטב המערבי באמצעות יצירת שותפות כלכלית מתחרה לארצות הברית ולכלכלה המערבית.

שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב אמר במארס 2023 כי "יחד עם חברינו ממדינות מוסלמיות אנו דוגלים בייסודו של סדר עולמי רב־קוטבי דמוקרטי וצודק יותר, על בסיס עקרונות האו"ם".

יודגש כי לצד עולם רב־קוטבי ניתן לזהות בשיח הרוסי שני מושגים קשורים נוספים: עולם רב־צדדי ועולם פוליצנטרי. בשיח הרוסי הם נחשבים למושגים נרדפים, אם כי יש חוקרים שעומדים על ההבדלים ביניהם. ההיבט העיקרי של השוני בין המושגים נוגע לרעיון של שוויון בין כל השותפים בסדר עולמי רב־צדדי, לעומת היררכיה בסדר עולמי רב־קוטבי.

בדבר מקומה של אוקראינה בסדר העולמי החדש, אך המלחמה של רוסיה נגדה יכולה ללמד על החשיבות של היותה חלק ממרחב ההשפעה הרוסי, ועל כן ניתן לראות במלחמה ניסיון של מוסקבה להחזיר את אוקראינה ל"מקומה הטבעי" תחת חסותה של רוסיה, כלומר חלק מהקוטב האירואסייתי בראשותה.

הקוטב המערבי או האנגלו־סקסי – השימוש במונח 'מדינות אנגלו־סקסיות' הפך לתדיר ברוסיה עם פלישתה לאוקראינה והופיע לראשונה במסמך תפיסת מדיניות החוץ של רוסיה בשנת 2023. מגמת השימוש במונח זה משפיעה גם על העמדה כלפי קוטב בהובלת ארצות הברית, ובשיח הרוסי לעיתים מכנים אותו קוטב אנגלו־סקסי ולעיתים קוטב מערבי. לכן אין תשובה חד־משמעית לשאלה אם ארצות הברית היא המובילה של כל המחנה המערבי או שהיא תעמוד בראש המדינות האנגלו־סקסיות בלבד, ואירופה תהווה קוטב נפרד בפני עצמה. יודגש כי הקוטב בראשות ארצות הברית והקוטב האירופי נתפסים בעיני רוסיה כקטבים עוינים, ועל כל שאר הקטבים שרוסיה רואה בהם בעלי ברית שלה להתאחד במאבק מולם.

הקוטב המזרח־אסייתי בהובלת סין – גם הרכבו של הקוטב הסיני לוט בערפל. אין התייחסות בתפיסה הרוסית לשאלה אם זהו קוטב שיכלול את סין בלבד, או שגם מדינות בדרום־מזרח אסיה יהיו חלק ממנו.

הקוטב המוסלמי והקוטב הערבי – לקטבים אלה יש חשיבות רבה עבור רוסיה, בייחוד לאחר הפלישה לאוקראינה. שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב אמר במארס 2023 כי "יחד עם חברינו ממדינות מוסלמיות אנו דוגלים בייסודו של סדר עולמי רב־קוטבי דמוקרטי וצודק יותר, על בסיס עקרונות האו"ם". בשיח הרוסי רווח בעבר המונח קוטב ערבי, אך בשנים האחרונות המונח קוטב מוסלמי נפוץ יותר. להבדל זה יש השפעה מכרעת על הרכב ואופי הקוטב, משום שקוטב ערבי לא יכלול את איראן, טורקיה, ומדינות מוסלמיות לא־ערביות אחרות. אך אם מדובר בקוטב מוסלמי, סוגיית הובלת הקוטב כלל אינה מובנת מאליה: האם ערב הסעודית, איראן, מדינה מדרום־מזרח אסיה או מדינה אחרת תוביל את הקוטב? זאת ועוד, אלכסנדר דוגין, אידיאולוג בולט בקרב הלאומנים הקיצוניים הרוסיים, טען שאם תתעכב התאחדות העולם המוסלמי לקוטב אחד, יתעכב כל התהליך של היווצרות סדר עולמי רב־קוטבי.

הקוטב האפריקאי – ההתייחסות לקוטב האפריקאי אינה קיימת כמעט. ואולם במאמר שפרסם פוטין לקראת מפגש רוסיה־אפריקה בשנה 2023 הוא טען כי אפריקה תהיה חלק חשוב ביצירת הסדר העולמי החדש, וכך

תפיסת הסדר העולמי הרב־קוטבי ומקומם של ישראל והעולם המוסלמי בו על רקע המלחמה באוקראינה

הפלישה לאוקראינה מהווה נקודת מפנה דרמטית ברוסיה ומשפיעה גם על עיצוב מדיניות החוץ שלה. המערכת הבינלאומית נבחנת כעת אך ורק דרך הפריזמה של המלחמה. עוד לפני תחילת המלחמה **טען** הממשל הרוסי כי ארצות הברית יוצרת כאוס במזרח התיכון כדי לשמר את הסדר העולמי החד־קוטבי. לאחר הפלישה לאוקראינה נעשו טענות אלו תדירות מאוד, והמלחמה באוקראינה מוצגת כחלק מתחילתו של שלב חדש במאבק על הסדר העולמי הרב־קוטבי, המאופיין בעימות גלוי ובעידן ממושך של מאבק. השלטון הרוסי גייס, בין היתר, את תפיסת המעבר מעולם חד־קוטבי לעולם רב־קוטבי כדי להצדיק ולהסביר את חוסר ההצלחה הצבאית באוקראינה. רוסיה לא הצליחה להכריע את אוקראינה במהירות כפי שצפתה שהדבר יקרה, ומה שמכנים ברוסיה "מבצע צבאי מיוחד" הפך למלחמת התשה שגובה מרוסיה מחירים כבדים וסופה עדיין לא נראה באופק. על כן המלחמה מוצגת לאזרחי רוסיה לא רק כסכסוך בינה לבין לאוקראינה אלא גם כמאבק של רוסיה מול המחנה המערבי בראשות ארצות הברית, המאיץ את המעבר לסדר עולמי רב־קוטבי.

רוסיה לא הצליחה להכריע את אוקראינה במהירות כפי שצפתה שהדבר יקרה, ומה שמכנים ברוסיה "מבצע צבאי מיוחד" הפך למלחמת התשה שגובה מרוסיה מחירים כבדים וסופה עדיין לא נראה באופק. על כן המלחמה מוצגת לאזרחי רוסיה לא רק כסכסוך בינה לבין לאוקראינה אלא גם כמאבק של רוסיה מול המחנה המערבי בראשות ארצות הברית, המאיץ את המעבר לסדר עולמי רב־קוטבי.

גישה זו **מפורטת** במסמך תפיסת מדיניות החוץ של רוסיה שפורסם במארס 2023, כשנה לאחר פרוץ המלחמה. מסמך זה מתאר כיצד הסדר העולמי החד־קוטבי אפשר לכוחות קולוניאליים לנצל במשך מאות שנים מדינות רבות באסיה, באפריקה ובאמריקה הלטינית, אך כעת הגלגל מתהפך ומעצמות עולמיות ואזרחיות שאינן מערביות מתעצמות. ואולם המדינות הנאוקולוניאליסטיות המערביות אינן מוכנות לוותר על ההגמוניה וההשפעה שלהן ומסרבות להכיר במציאות של סדר עולמי רב־קוטבי. לכן מדינות המערב פועלות במגוון רחב של כלים לא חוקיים כמו סנקציות, הצתת מהפכות צבע וקונפליקטים צבאיים, איומים, מניפולציות על קבוצות ועמים שלמים ועוד. נוסף על כך ארצות

הברית זורעת כאוס באזורים שונים בעולם במטרה לערער את היציבות העולמית, והמלחמה באוקראינה היא חלק מהמזימה הזאת. ההתנגדות האמריקאית העזה לשינוי הסדר העולמי משמעותה שהשינוי יושג רק באמצעות מאבק אלים וממושך, ובתקופה הנראית לעין תימשך קריסת המערכת הישנה כחלק מתהליך זה. החשיבות הרבה שמייצגת רוסיה למדינות "הדרום הגלובלי" נובעת מאמונתה שהן יתמכו בה במאבק נגד השליטה של "המערב הקולקטיבי" בסדר העולמי החד־קוטבי.

כאמור, על פי התפיסה הרוסית ארצות הברית מלבה סכסוכים במקומות אסטרטגיים כדי לשמר את ההגמוניה שלה ואת הסדר העולמי החד־קוטבי, כמו למשל הסכסוך בין **סין לטאיוואן** או מהפכות הצבע. פוטין **טען** שגם המלחמה בין ישראל לחמאס היא חלק מכך וגרס כי "אנחנו חייבים להבין מי באמת עומד מאחורי הטרגדיה של העמים במזרח התיכון ובאזורים נוספים בעולם, מי מייצר את הכאוס הקטלני הזה, מי מרוויח ממנו. היום, לדעתי, זה ברור לכולם [...] אלו הן האליטות של ארצות הברית והלוויינים שלה, והן המרוויחות". התפיסה הרוסית של ישראל כמדינת חסות והזרוע המבצעת של ארצות הברית ואפיון המלחמה בין ישראל לחמאס כחלק מהמאבק נגד ארצות הברית על הסדר העולמי מעצבים במידה רבה את המדיניות הרוסית כלפי ישראל אחרי מתקפת ה־7 באוקטובר. דוגמה בולטת לכך היא **קריקטורה** שפורסמה בכתב העת 'איש ביון' של סוכנות ביון החוץ הרוסית לצד מאמרו של סרגיי נרישקין (עמ' 9), ראש סוכנות ביון החוץ הרוסית, שבה העולם מחולק לשני מחנות וארצות הברית בראש המחנה המערבי תוקפת את המחנה בהובלת רוסיה. רוסיה, בדמות דוב, ניצבת כמגינה על הקטבים האחרים מפני ארצות הברית. הקוטב המערבי (מדינות G7) נראה רזה, חלש ופצוע, וישראל מוצגת כטפיל על צווארה של ארצות הברית. דוגמה בולטת נוספת היא תוכנית **ששודרה** בפברואר 2024 בערוץ הטלוויזיה הרוסי הראשון, המשקף את המסרים והתעמולה של הממשל. תוכנית זו התמקדה בעולם המוסלמי כחלק מסדרה שעוסקת בציוויליזציות וביצירת הסדר העולמי החדש. הדגש בתוכנית היה על היחס השלילי של מדינות מוסלמיות למערב. לדוגמה, שריפת דגלים של ארצות הברית וישראל הוצגה באופן חיובי. יתרה מזאת, המלחמה בין ישראל לחמאס הוצגה כסוגיה שמאחדת את העולם המוסלמי כולו נגד ישראל, הפועלת באופן אגרסיבי ואלים בחסות ארצות הברית. ביטוי מובהק נוסף הוא **אמירתו של פוטין** כי "בחזית האוקראינית ייקבעו גורלה של רוסיה, עתידו של העולם כולו ושל העם הפלסטיני". יתרה מכך, התבטאות זו

בעוד ישראל ממוקמת בשיח הרוסי במחנה המערבי העוין לרוסיה, אויבותיה של ישראל וביניהן איראן ממוקמות בקוטב המוסלמי, המוצג בשיח הרוסי כקוטב ידידותי שנלחם יחד עימה על יצירת סדר עולמי צודק יותר.

מניסיונותיה של ארצות הברית לשמר את הדומיננטיות שלה, ואירועים כמו הפלישה האמריקאית לעיראק, האביב הערבי, המלחמה בסוריה, הרס לוב ותימן, עליית דאע"ש והסכסוך בין ערב הסעודית לאיראן הם תוצאה של המדיניות האמריקאית ושל מדיניות מערביות נוספות המבקשות לשמר את ההגמוניה שלהן ואת מקומה של ארצות הברית כשליטת הסדר העולמי החד־קוטבי. עוד מוסיף נרישקין כי החלה התעוררות במזרח התיכון, ומדינות האזור אינן מוכנות לקבל עוד את ההתנהלות האמריקאית. תהליך זה בא לידי ביטוי באמצעות שורה של מנהיגים חזקים במדינות ערב, שמובילים מדיניות עצמאית מול ארצות הברית, ובאמצעות התחזקות הסנטימנט האנטי־אמריקאי והאנטי־מערבי במדינות אלה. גם **במסמך** מדיניות החוץ משנת 2023 יש התייחסות נרחבת לעולם המוסלמי, ונכתב בו כי למדינות הקוטב המוסלמי הידידותי יש פוטנציאל להפוך למרכז עצמאי בסדר העולמי הפוליטני. כמו כן צוין במסמך כי מדינות אלו יוכלו להיות שותפות אמינות ושיתוף הפעולה איתן יוכל להבטיח יציבות, ביטחון ופתרון הבעיות הכלכליות האזוריות והעולמיות. לכן רוסיה שואפת להגביר את שיתוף הפעולה עם המדינות החברות בארגון לשיתוף פעולה אסלאמי, תוך כיבוד המערכות החברתיות והפוליטיות שלהן וערכי הרוח והמוסר המסורתיים. בשיח הרוסי מודגשת חשיבות היחסים עם איראן מבין מדינות העולם המוסלמי, כפי שבא לידי ביטוי במסמך תפיסת מדיניות החוץ משנת 2023. איראן מסייעת לרוסיה מבחינה צבאית ומערכת היחסים ביניהן העמיקה והפכה אף לברית אסטרטגית לאחר תחילת המלחמה באוקראינה. בחינת השיקולים הרוסיים שקשורים לסדר העולמי החדש מעלה כי חשיבותו של העולם המוסלמי עבור רוסיה רבה באופן ניכר מחשיבות יחסיה עם ישראל, הנתפסת כשייכת למחנה האויב. לפיכך התייצבותה הנחרצת של רוסיה לצד חמאס ועמדתה העוינת כלפי ישראל לאחר ה־7 באוקטובר אינן מפתיעות.

סיכום והמלצות

על פי התפיסה הרוסית, כאמור, ארצות הברית ומדינות המחנה המערבי זורעות הרס וכאוס ברחבי העולם כדי

מדגישה את ההשקפה הרוסית שתולה את גורלם של יתר הסכסוכים במאבק על סדר עולמי רב־קוטבי בהצלחתה של רוסיה בשדה הקרב באוקראינה.

ההחרפה של מדיניות מוסקבה כלפי ישראל לאחר הפלישה לאוקראינה מבטאת עליית מדרגה והסלמה במדיניות כלפיה. זאת כחלק מניסיון להשגת דומיננטיות במערכת האזורית והידוק הקשרים עם מדינות מוסלמיות בעקבות המלחמה, ובייחוד עם איראן. המדיניות הרוסית כלפי ישראל נובעת מראייה אינסטרומנטלית ולא מקרבה המבוססת על ערכים משותפים או אינטרסים דומים לטווח ארוך. גישה זו מאפשרת לרוסיה מרחב פעולה נרחב, תוך ניצול הזדמנויות באזור כדי לקדם את האינטרסים הרוסיים במסגרת היווצרותו של סדר עולמי רב־קוטבי.

בעוד ישראל ממוקמת בשיח הרוסי במחנה המערבי העוין לרוסיה, אויבותיה של ישראל וביניהן איראן ממוקמות בקוטב המוסלמי, המוצג בשיח הרוסי כקוטב ידידותי שנלחם יחד עימה על יצירת סדר עולמי צודק יותר. זאת למרות שיש שחקנים בעולם הערבי והמוסלמי שפעלו ופועלים בניגוד לאינטרסים הרוסיים (לדוגמה שימור משטר אסד, שיש לו חשיבות רבה עבור מוסקבה). על פי הראייה הרוסית לא ניתן להפריד בין הידוק הקשרים עם העולם המוסלמי בתקופה האחרונה לצורכי המלחמה לבין התפיסה של העולם המוסלמי כקוטב שותף במאבק על הסדר העולמי החדש נגד המערב. מדינות ערב ומדינות מוסלמיות לא גינו ברובן את רוסיה במלחמה נגד אוקראינה וכעת, כשרוסיה מחפשת שותפות חדשות במקום המערב, היא רואה במדינות אלה פוטנציאל רב לשיתוף פעולה. גם לברוב התייחס לכך ואמר שמדינות המזרח התיכון, ביניהן איראן, טורקיה, ערב הסעודית, איחוד האמירויות וקטר הן שותפות קרובות של רוסיה. לכן, מאז הפלישה הרוסית לאוקראינה מוצג הקוטב המוסלמי כחלק מהותי מהקמתו של הסדר העולמי החדש. חשוב להדגיש כי בהתייחסויות השונות בשיח הרוסי לעולם המוסלמי בהקשר לסדר העולמי הרב־קוטבי אין כמעט אזכורים של מחלוקות או ניואנסים. לדוגמה, לברוב מרבה **להתייחס** לעולם הרב־הקוטבי ולעולם המוסלמי, אך מציג אותו כמקשה אחת ואינו מתייחס להבדלים בין מדינות ערביות למדינות שאינן ערביות, לשיעים ולסונים ולסכסוכים בעולם המוסלמי.

על החשיבות שמייחסים ברוסיה לקוטב המוסלמי בתקופה האחרונה ניתן ללמוד **מטענתו** של סרגיי נרישקין כי בשנת 2024 יהיה העולם הערבי זירת מפתח במאבק לצד רוסיה על הסדר העולמי החדש. לתפיסתו יש כעת התעוררות במזרח התיכון שמובילה להתנגדות לארצות הברית. הוא טען כי המרחב המוסלמי נפגע קשות

בת חן דרויאן-פלדמן היא עוזרת מחקר בתוכנית רוסיה ודוקטורנטית בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. מחקרה מתמקד בהיסטוריה פוליטית ואינטלקטואלית של איראן ושל ברית המועצות. היא העורכת הראשית של כתב העת 'לשם שינוי' של בית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל אביב. בעלת תואר שני בלימודי המזרח התיכון ותואר ראשון בפילוסופיה ולימודי המזרח התיכון מאוניברסיטת בן-גוריון.

ארקדי מיל־מן הוא חוקר בכיר וראש תוכנית רוסיה במכון למחקרי ביטחון לאומי. היה שגריר ישראל ברוסיה (2003–2006) ושגריר ישראל באזרבייג'ן (1997–2000). היה חוקר בכיר של ברית המועצות במרכז למחקר המדיני של משרד החוץ ובהמשך ניהל מחלקה האחראית על מחקר רוסיה והמזרח הרחוק. מיל־מן שירת כסגן ראש קבוצת הדיפלומטים הישראלים במוסקבה (198–1990) לפני חידוש היחסים עם ברית המועצות. הקים את שגרירות ישראל בקזחסטן (1992) ושירת כממונה הישראלי הראשון במדינה זו. בהמשך שירת כיועץ וציר בשגרירות ישראל במוסקבה ומילא תפקידים שונים במטה משרד החוץ הקשורים במדינות במרחב הפוסט־סובייטי. לאחר הקריירה הדיפלומטית עבד בין היתר בהייטק הישראלי וניהל עם שותפים קרן הון סיכון שהשקיעה בחברות הזנק ישראליות. למד באוניברסיטת תל אביב ובאוניברסיטה העברית (מדע המדינה, יחסים בינלאומיים והיסטוריה).

לשמר את ההגמוניה שלהן ולמנוע את היווצרותו של סדר עולמי רב־קוטבי צודק. בהתאם לגישה זו ישראל היא חלק מהקוטב העוין שיש להיאבק נגדו, ואילו אויבותיה של ישראל – איראן, סוריה, חמאס ואחרות – ממוקמות במחנה הידידותי לרוסיה. אומנם תפיסת המאבק על סדר עולמי רב־קוטבי אינה ברורה לחלוטין ויש בה לקונות וחוסר קוהרנטיות, אך היא מהווה נדבך חשוב במדיניות החוץ של רוסיה. להערכתנו, קידום הרעיון של סדר עולמי רב־קוטבי יהפוך לרכיב מרכזי במדיניות הרוסית בטווח הנראה לעין, בעיקר עקב הימשכותה של המלחמה באוקראינה. חרף מרכזיותה של תפיסה זו בקרב צמרת השלטון ומקומה הבעייתי של ישראל בה, ההתייחסות לכך בישראל מועטה ביותר. על ישראל לפתח הבנה עמוקה של תפיסה זו, שהיא אנטי־ישראלית ביסודה, ובעיקר הבנת מקומם של העולם הערבי והמוסלמי בה והתפקיד שרוסיה מייצגת להם במערכת החדשה. המדיניות הישראלית – לפעול באופן שלא "ירגיד" את רוסיה על חשבון היחסים עם המערב – עלולה להיות לרועץ עבור ישראל, משום שפעולות כאלה לא יוכלו לשנות את מקומה של ישראל כחלק מהמחנה העוין בתפיסת הסדר העולמי הרב־קוטבי. על ישראל להפנים את תפיסת המערכת העולמית במוסקבה ולהתוות את מדיניותה כלפי רוסיה בהתאם. רוסיה היא שחקנית חשובה בזירה הבינלאומית ובזירה האזורית, ולכן על ישראל להיערך לאפשרות שרוסיה תמשיך בקו החמרת היחסים עימה ובסיוע לאויבותיה, בייחוד לאור ההתחזקות הבולטת של היחסים בין רוסיה ואיראן לאחר פרוץ המלחמה באוקראינה.

הערות

- 1 אנדריי קוזירב החל לכהן כשר החוץ של הפדרציה הרוסית בשנת 1990, עוד לפני התפרקותה של ברית המועצות.
- 2 לסקירה מקיפה על אודות המונח 'סדר עולמי רב־קוטבי' בשיח הרוסי הרשמי בשנים 1991–2019 ראו: Kortunov, A. (2019). Between polycentrism and bipolarity. *Russia in Global Affairs*, 17(1).
- 3 מסמכי תפיסת מדיניות החוץ הרשמיים של הפדרציה הרוסית שהתפרסמו בשנים 1993, 2000, 2008, 2013, 2016, 2023 וחתומים על ידי נשיא רוסיה.